

ЗНАЧЕННЯ ПРИРОДНИХ УМОВ У ФОРМУВАННІ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О. Данілова, Н. Заблотовська, М. Салій

o.danilova@chnu.edu.ua, n.zablotovskaja@chnu.edu.ua,

salii.mykhailo@chnu.edu.ua

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Досліджено особливості розміщення населених пунктів Тернопільської області відносно їх розташування у поєднанні із ландшафтом. Адже саме наявність тих чи інших природних особливостей території й зумовили спочатку заснування поселення, а надалі його розвитку.

Ключові слова: поселення, топографічний тип поселення, планувальна структура поселення.

Набір природних компонентів, є одним із найважливіших а іноді і визначальним чинником що формує особливості поселенської мережі території. Від часу виникнення того чи іншого поселення і на весь наступний період його існування, воно завжди піддається впливу цілого комплексу елементів, які регулюють його подальше функціонування та розвиток. Саме в наслідок такого впливу, а також відмінності чи подібності певних природних складових і сформувалися окремі історичні типи поселень з їхньою планувальною структурою та особливостями забудови.

Дослідженню даного питання багато зарубіжних та вітчизняних науковців у різні періоди, приділена значна кількість наукових праць та публікацій, вітчизняних та зарубіжних науковців, проте воно є надзвичайно багатогранним та глибоким і продовжує залишатися актуальним. Підчас підготовки та опрацювання даної тематики, нами зокрема опрацьовано підходи Джамана В., Горішнього П., та Крет М., Пугача С., Романчук К., Гоціцької Т. та інших [1,2,3,4,5,6].

Територія Тернопільської області знаходиться на західній частині Подільської височини та має рівнинну поверхню вкриту густою мережею річок, що належать до басейнів Дністра та Прип'яті.

Спираючись на попередні дослідження та напрацювання у даній галузі Джамана В. та Заблотовської Н., та враховуючи природно-географічні особливості розміщення поселень Тернопільської області, нами було виділено три основні топографічні типи поселень, це долинно-прирічковий, яружно-балочний та привододільний.

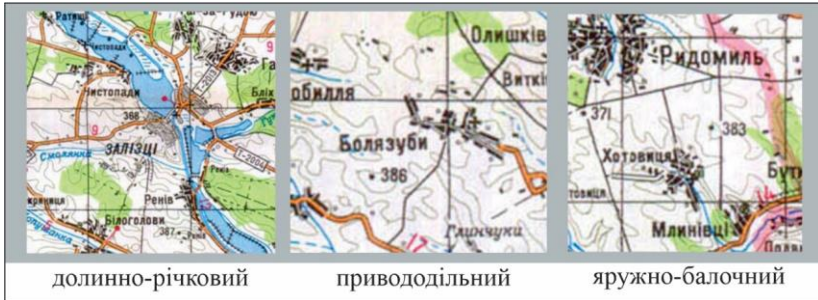

Рис.1 Топографічні типи поселень

Наявність густої мережі великих та дрібних річок на території області в свою чергу зумовлює те що найчастіше, поселення виникали вздовж річки чи поряд із нею. Найпоширенішим топографічним типом, серед поселень Тернопільської області, що становить від 70 до 80% в різних її частинах, є долинно-прирічковий. Враховуючи значну чисельність поселень що входять до вказаної групи, а також різні топографічні особливості території та варіанти розміщення на різновіддалених терасах річки, в даному випадку доцільно буде скористатися поділом на підтипи, в залежності від відстані до самої річки та охоплення території її терас, *на прирічковий, придолінний та долинно-річковий.*

Також, враховуючи значну кількість достатньо великих річок що протікають через територію Тернопільської області, доцільно буде врахувати і їхні морфометричні особливості та відмінності, поєднуючи їх із вищезгаданими підтипами. Окремо можна виділити ряд значних річок що розташовані паралельно одна до одної, та спрямовані з півночі на південь в напрямку впадання в річку Дністер, що природний кордон Тернопільської області з Івано-Франківською та Чернівецькою областями. До вищезгаданої групи варто віднести Золоту Липу, Стрипу, Коропець, Серет, Збруч, Гнізну та ряд менших. На півночі області, в свою чергу, варто виділити, такі найбільші річки що належать до басейну Прип'яті це Горинь, Вілія та Іква. Відповідно до цього, можна окремо виділити в окремі підтипи групи поселень що знаходяться на правому чи лівому березі одної із значних річок, або ж вздовж кордону області, на лівому березі річки Дністер чи правому березі річки Збруч.

Провівши аналіз топографічних типів поселення, можемо зазначити що 493 населених пункти Тернопільської області належить до долинно-прирічкового типу поселень, що зрештою становить 72% від загальної кількості населених пунктів. Здійснивши розподіл на

підтипи, простежується значне переважання власне долинно-прирічкового підтипу, для якого зазвичай найчастіше є характерним лінійно-розгалужена планувальна структура поселень. Рідше трапляються кварталні, напівквартальні або ж радіальні форми які здебільшого притаманні значним за площею поселенням тепер або в історичному минулому.

Значну частку (20%) серед усіх типів поселень Тернопільської області займає ще один з долинно-прирічкових підтипів, а саме прирічковий. Така особливість в першу чергу пов'язана із значною кількістю дрібних рівнинних річок, та в переважній більшості відсутністю значних перепадів висот між терасами. Щодо планувальної структури, то найчастіше це лінійні однорядні або ж в разі значної ширини нижніх річкових терас кількох рядні чи розгалужені сільські населені пункти.

Найменшу частку серед населених пунктів Тернопільської області належить до придолинного підтипу, в загальному по області даний показник становить 6 %. Тобто переважно, якщо населений знаходиться недалеко від річки то він або займає і верхні і нижні тераси або ж тільки нижні.

Якщо розглянути розподіл долинно-річкового топографічного типу поселень, а також його підтипів в розрізі адміністративних районів Тернопільської області то тут ситуація буде також не зовсім однаковою. На півночі області, в Кременецькому районі біля річок розміщено 61% від загальної кількості населених пунктів району, тобто цей показник, хоч і є надзвичайно високим, проте на 11% нижчим від загального по області для згаданого типу. Така різниця може бути викликана як меншою кількістю та густотою значних річок на півночі в порівнянні з південними районами області так і менш густою мережею з невеличких річок на терасах яких зазвичай розміщують ся сільські поселення а також більшою кількістю та площею вододілів, проте все одно даний тип є переважаючим на території району.

В центральному і найбільшому районі області, Тернопільському долинно-річковий тип поселень становить 72% що відповідає загальному обласному показнику. А в Чортківському районі частка долинно-річкового топографічного типу поселень взагалі становить 79%. Така особливість зростання частки поселень долинно-прирічкового типу з півночі на південь в першу чергу пояснюється зростанням густоти мережі приток Дунаю а також відповідно густоти власних гідрологічних мереж. Щодо співвідношень між долинно-річковими підтипами то тут тенденція також буде різною. Наприклад найрідше поселення придолинного підтипу можна зустріти в Тернопільському

районі, лише 3%, а найбільше в Кременецькому - 9%.

Щодо ще однієї особливості, то варто зазначити що в Чортківському районі долинно-прирічковий підтип поселень окремо від інших двох підтипів сам становить 59% від загальної кількості поселень району.

Інші топографічні типи поселень, майже порівно розділили між собою ту кількість населених пунктів що залишилися та приблизно становлять по 14% кожен. Привододільні топографічні типи поселень найчастіше зустрічаються на півночі Тернопільської області в Кременецькому районі (21%) а найрідше в Чортківському районі (11%). Схоже тенденція і щодо яружно-балочного топографічного типу поселень, 18% в Кременецькому та 9% в Чортківському районах. В Тернопільському районі в більшості випадків загальні показники по типах поселень співпадають із середньообласними і становлять відповідно 15% - яружно-балочний та 14% - привододільний.

Щодо планувальної структури поселень то найбільш поширеною є лінійно-розгалужений тип забудови який характерний в переважній більшості для долинно-річкового топографічного типу поселень. Відповідно найбільше лінійно-розгалужених поселень налічується в Чортківському районі – 43%. В Тернопільському та Кременецькому районах під даний тип планування припадає по 33% від загальної кількості поселень в них. На другому місці в частці планувального типу забудов знаходиться лінійно-багаторядна, яка може бути характерною як і для долинно-річкових типів так і для яружно-балочного чи привододільного.

Щодо частки поселень з радіально-кільцевою або ж радіально-лінійною формою планування то найчастіше такі трапляються в центральній частині, а саме в Тернопільському районі, прив'язані вони до різних топографічних типів поселень але найчастіше все-таки до долинно-річкових. Так в Тернопільському районі частка таких поселень приблизно дорівнює – 9%, в Чортківському – 6%, та в Кременецькому 5%.

Розподіл по районах Тернопільської області квартальних та напівквартальних форм планування також є нерівномірним, найменше поселень такої форми зустрічається на півночі, в кременецькому районі – 8%, в Тернопільському районі - 13%, а в Чортківському районі 23%.

Цікавою є Підковоподібна форма планування, яка зазвичай пов'язана з вигинами річкових меандр, загалом в області вдалося нарахувати 18 поселень з таким типом забудови, більшість з яких на річках Серет та Збруч. Якщо вказувати окремо по районах то це 10 в Тернопільському районі та по 5 та 3 в Чортківському та Кременецькому.

Щодо топографічних особливостей розміщення міських поселень на території області то переважна більшість із них все ж таки знаходяться на березі значної або ж середньої річки та відповідно мають переважно долинно-річковий топографічний тип. Особливості планувальної структури міст також можуть відрізнятися залежності від періоду заснування а також сучасної планувальної стратегії, тому досить часто зустрічаються комбіновані форми, де можна спостерігати поєднання радіально кільцевої та квартальної форм у різних за давністю частинах міста. Як приклад можна назвати будь-який із колишніх чи теперішніх районних центрів міст чи селищ міського типу такі як Терехівка, Чортків, Гусятин або Збараж.

Список використаних джерел

1. Джаман В. О. *Регіональні системи розселення: демографічні аспекти*. Чернівці: Рута 2, 2003. 392 с.
2. Заблотовська Н. В. *Демографічні процеси в регіоні Центрального Поділля (на прикладі Хмельницької області): автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02*. Чернівці, 2010. 20 с.
3. Горішний П. М., Крет М. С. *Рельєфні ситуації і планувальні структури населених пунктів Розточчя*. Вісник Львівського університету. Серія: Географічна. Львів. 2013. 108 с.
4. Гоцицька Т. Б. *Традиційне житлово-господарське будівництво на бойківськопідгір'янському пограниччі в середині XIX–першій половині XX ст.: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00. 05 «Етнологія».* 2017.
5. Пугач, С., Романчук, К. (2015). *Планувальні форми сільських поселень Волинського Полісся на прикладі Костопільського району Рівненської області*. *Часопис соціально-економічної географії*, (19), С.75-78.
6. Tao, J., Chen, H., Xiao, D. (2017). *Influences of the natural environment on traditional settlement patterns: A case study of Hakka traditional settlements in Eastern Guangdong Province*. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 16(1), С.9-14.

ПАЛЕОГЕОГРАФІЧНІ УМОВИ ЧАСУ ФОРМУВАННЯ ПЛЕЙСТОЦЕНОВИХ ВІДКЛАДІВ MIS 8 ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ (НА ОСНОВІ ФАУНИ МОЛЮСКІВ)

Р. Я. Дмитрук, А. М. Яцишин

roman.dmytruk@lnu.edu.ua

andrii.yatcyshyn@lnu.edu.ua

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

На основі виявленої палеомалакофауни у південно-західному Поділлі в лесах MIS 8 (дніпровський кліматоліт за Стратиграфічним кодексом України), зроблено реконструкцію умов довкілля часу їх формування. Домінування у складі малакоценозів холодостійких форм